

NİZÂMIYE MEDRESELİ MUHADDİSLER MUHADDITH OF THE NİZAMİYA MADRASA

MUHAMMED AKDOĞAN
YRD. DOÇ. DR.
KÂTİP ÇELEBİ ÜNİ. İSLAMİ İLİMLER FAK.

ABSTRACT

Nizâmiye madrasas has made great contributions to the advancement of the Islamic world in knowledge until they were deleted from the stage of history from when they were established. In addition to great support in the knowledge, the goal of defending the Sunni Müslim World from the point of doctrine always carried on shoulders. This was perhaps the most important function of these schools.

Before passing on Muhaddis, the history, purpose and importance of the madrasas is briefly mentioned. It is known that the mudarris of the Madrasas are composed of lecturers who are prominent in the direction of fiqh. However, according to the fact that fiqh could not be done without the hadith, the muhaddith taught in the Madrasas. Muhaddiths and students of a school that has been teaching for centuries is researched and their activities is mentioned. According to the findings, the number of muhaddith is 7 and the student is 11. It is noteworthy that the number of muhaddith of the madrasa who conducts about 4 centuries of activity is so small.

Key Words: Madrasah of Nizâmiye (Religious School), Muhaddith, Science of Hadith.

ÖZ

Nizâmiye medreseleri kurulduğu günden tarih sahnesinden silindiği güne kadar İslâm dünyasının ilim konusunda ilerlemesine büyük katkılar sunmuştur. İlme verdiği büyük desteklerin yanısıra Sünnî Müslüman dünyanın akide noktasında savunulması bilincini her zaman omuzlarında taşımıştır. Nitekim bu medreselerin belki de en önemli işlevinin bu yönde olduğunu söylemek mümkündür.

Makalede incelemeye çalışacağımız muhaddislerle ilgili bilgi verilmeden önce Nizâmiye medresesinin tarihi, amacı ve öneminden kısaca bahsedilmiştir. Medreselerin müderrislerinin genellikle fikhî yönü ağır basan âlimlerden teşekkül ettiği bilinmekle birlikte Nizâmiye medresesinde hadis âlimleri de ders vermişlerdir. Yüzyıllarca eğitim veren bir kurumun muhaddis hocaları ile talebeleri merak edilip araştırılmış ve faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Tespit edilebildiğine göre kurulduğu günden tarih sahnesinden çekildiği güne kadar (11-15. yy.) tüm Nizâmiye medreselerinde hadis eğitim faaliyetinde bulunan hocası 7, talebe ise 11'dir. Yaklaşık 4 asır faaliyet yürüten bir medresenin muhaddis sayısının bu kadar az olması dikkat çekicidir.

Anahtar Kelimeler: Nizâmiye Medresesi, Muhaddis, Hadis İlimi.

Giriş

Eğitim insanlık tarihinin başından itibaren var olagelmiş önemli bir kurumdur. İslâm dini, eğitime büyük bir önem atfetmiş, bunun bilincinde olan devlet ricâli ve ulemâ da gereken maddî-mânevî her türlü desteği vererek eğitimin ilerlemesinin yolunu açmaya çalışmıştır.

H. 431 (1040) tarihindeki Dandanakan savaşıyla birlikte kuruldukları kabul edilen Selçuklular'ın, kurulduğu günden itibaren Sünnî İslâm dünyasının hâmilîğini üstlendiği bilinmektedir. Selçuklular kültür, ilim ve medeniyet konusunda özellikle Nizâmülmülk'ün gayretleriyle büyük atılımlar gerçekleştirmiştir. Bu çabaların belki de en belirgin ve somut örneğinin Nizâmiye medreselerinde vücut bulduğu ifade edilebilir. Bu medreseler eğitimin kurumsallaşmasında büyük bir rol üstlenmiştir. Daha önceleri İslâm topraklarında dağınık halde bulunan medreselerin birbirleri ile olan iletişimlerinin oldukça sınırlı olduğu belirtilmektedir.¹ Bu medreseyle eğitim bir sisteme bağlanmış ve kontrol altına alınmıştır. Medreseyi yakından tanımak ve tanıtmak amacıyla tarihî, fonksiyonları ve öneminden kısaca bahsedilecek daha sonra böyle önemli bir fonksiyon üstlenen medresede muhaddislik görevini yürütmüş hocalar ve talebeler tespit edilecektir. Ayrıca Nizâmiyeli muhaddisler tespit edilmeye çalışılırken medrese ile ilgili telif edilen eserlerde, muhaddis diye bahsedilen bazı kişilerin bu vasfı taşımadıkları, diğer bir çalışmada ise müderrislerin hiçbir

¹ Bu medreseler arasında İbn Fûrek, Beyhakiyye, Sa'diyye ve Ebû İshâk el-İsferâyîni gibi medreseler bulunmaktadır. Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Hüsni'l-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve'l-Kâhire* (tahk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm), Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire 1967/1387, c. II, s. 255; Ahmet Ocak, "Medrese Geleneği İçinde Nizamiye Medreseleri'nin Önemi", *I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce* (19-21 Ekim 2011 Konya), 2013, s. 446.

kategoriye ayrılmadan sadece listelendikleri görülmüştür.² Bu çalışma kurulduğu günden tarih sahnesinden çekildiği güne kadar (11-15. asır) bu medresede görev alan Nizâmiyeli muhaddisleri tespit etmek ve bu kişiler hakkında verilen hatalı bilgileri izâle etmek amacıyla yapılmıştır.

1. Nizâmiye Medreseleri Tarihi

Nizâmiye medreseleri İslâm dünyasında meydana getirdiği yenilikler sebebiyle büyük bir önem arz etmektedir. Bu medreselerin kurulduğu tarihlerde İslâm dünyası, farklı devletler/halifelikler tarafından yönetilmektedir. Bunlar Fâtımî, Abbâsî ve Endülüs Emevî devletleridir. Fâtımîler Şîîliğin temsilcisi durumundayken, Abbâsîler ise Ehl-i Sünnet'in savunucusu konumundaydılar. Her iki görüş de bu devletler tarafından korunmakta ve savunulmakta idi. Bu amaçla her iki akımın temsilcileri medreselerin açılmasını desteklemişler ve bu medreselerin çalışmalarına büyük önem atfetmişlerdir. Fâtımîler'in faaliyetlerine ek olarak Bâtınîler de zaman içerisinde İslâm dünyasını tehdit edici bir konuma gelmişler, hatta kendi görüşlerini desteklemeyen pek çok âlim ve yöneticilere suikast düzenleyerek ölümlerine neden olmuşlardır. Şîî inancını destekleyen medreselere karşı Ehl-i Sünnet akîdesini insanlara nakleden ve bu anlayışı kuvvetlendiren medreselere ihtiyaç duyulmuş, bu amaçla ilk Nizâmiye medresesi Nîsâbûr'da inşa edilip kullanıma sunulmuştur.³ Ancak kaynaklarda medresenin ne zaman açıldığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Bu isimle anılan medreselerin en bilineni Bağdad Nizâmiye medresesidir. H. 457 (1065) yılında inşasına başlanan medrese, 1067 yılında tamamlanmıştır. Eski dönemlerde her bir medresenin, bir âlim adına inşa edildiği bilinmektedir. Bağdad Nizâmiyesi Ebû İshâk eş-Şîrâzî adına inşa edildiği halde Ebû İshâk medresenin gasb edilen bir arazi üzerine yapıldığını öğrenmesi üzerine açılış merasimine katılmamıştır. Bunun üzerine ilk dersi vermek üzere şehrin valisi İbnu's-Sabbâğ'ı davet etmiştir. Nizâmülmülk'ün talimatıyla ilk dersi veren İbnu's-Sabbâğ kısa bir süre sonra azledilmiş ve yerine Ebû İshâk yeniden atanmıştır.⁴

Nizâmiye medreseleri Selçuklu topraklarının pek çok yerinde inşa edilmiş ve büyük bir fonksiyon icra etmiştir. Açıldığı yerler arasında Bağdad ve Nîsâbûr dışında, Belh, Herat, İsfahan, Basra, Merv, Taberistân, Musul,

² Bu kişiler için bkz. M. Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslâm'da Eğitim-Öğretim* (trc. Sadık Cihan), Etüt yay., Samsun 2000, s. 91; Ahmet Ocak, *Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizamiye Medreseleri*, İstanbul, Nizamiye Akademi, 2017, s. 179-240.

³ Mehmet Köroğlu, *Nizamiye Medreselerinin İcra ettiği Fonksiyon ve Etkilediği Coğrafya*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006 s. 51.

⁴ Suyûtî, *Hüsni'l-Muhâdara*, c. II, s. 255; M. Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslâm'da Eğitim-Öğretim*, s. 41-2; Abdülkerim Özaydın, "Nizâmiye Medresesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2007, c. XXXIII, s. 189.

Kudüs, Halep, Dımaşk, Konya, Harizm, Âmül, Bûsenc, Harcird, Rey, Cezîretü İbn Ömer, Zebîd, Hûzistân ve Zâhir bulunmaktadır.⁵

11. asırda faaliyetlerine başladığını düşünülen bu medreselerinin 15. asırda Bağdâd Nizâmiyesinin muîdi olan Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) ile tarihe karıştığı söylenebilir.⁶

Medreselere niçin Nizâmiye ismi verildiği konusuna gelince her ne kadar bu isimle anılsa da bu medreselerin kurulmasına müsaade eden, Selçuklu devleti yani Sultan Alparslan'dır. Onun izni olmadan böyle bir kurumun kurulması, zamanın şartları göz önünde bulundurulduğunda mümkün değildir. Ancak bu medreselerin kurulmasını isteyen Vezir Nizâmülmülk olduğundan bu isimle anılagelmiş olmalıdırlar. Nizâmülmülk devlet adamlığı yanında âlim bir kişiliğe de sahiptir. Hadis, fıkıh, tefsir, kelâm, edebiyat gibi ilimlerde de bilgi sahibi olmakla birlikte Kur'ân'ı da hıfz etmiştir.⁷

Zamanının üniversitesi olarak değerlendirilebilecek olan bu medreseler, dersane, meşîd, kütüphane, yatakhane, yemekhane ve hamamdan oluşan kompleks bir yapıdır. Bu bilgilerden de anlaşılmaktadır ki, bunlar müderris ve öğrencinin genel ihtiyaçlarının sağlandığı yüksek bir eğitim kurumudur.⁸

Medreselere ait kütüphanelerin zenginleşmesi için Nizâmülmülk, kişilerden ellerindeki kitapları satın almış ve çeşitli âlimlerden yazdıkları eserlerini talep ederek bu konuya oldukça ihtimam göstermiştir. Ayrıca bazı halifeler kendilerine ait kitap koleksiyonlarını Nizâmiye medresesi kütüphanelerine bağışlamışlardır. Böylelikle, medresenin inşa edildiği şehirler zenginleşen kütüphaneleriyle ilim merkezleri hâline gelmiştir.⁹

Nizâmiye medreselerinin Şâfiîler için yaptırıldığı, vakfiyelerinden anlaşılmaktadır. Medreseye vakfedilen arazi, çarşı ve dükkânlardan elde edilen gelirlerin medreselere tahsis edildiği, medresede görevlendirilecek müderris, vâiz, hâzinü'l-kütüb, kıraat hocası, Arapça hocası, ferrâş ve kapıcıların da Şâfiî olması gerektiği vakfiyede açıkça ifade edilmiştir.¹⁰

⁵ Özeydin, "Nizâmiye Medresesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIII, s. 188-191.

⁶ M. Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslâm'da Eğitim-Öğretim*, s. 46-7; Özeydin, "Nizâmiye Medresesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIII, s. 190.

⁷ Güray Kırpık, *Bağdat Nizamiye Medresesi Kuruluşu, Yapısı ve İşleyişi, İslâm Medeniyetinde Bağdat (Medinetü's-Selâm)*, Uluslararası Sempozyum, 07-08-09 Kasım 2008, 2011, c. II, s. 685.

⁸ Köroğlu, *Nizamiye Medreselerinin İcra ettiği Fonksiyon ve Etkilediği Coğrafya*, s. 41; M. Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslâm'da Eğitim-Öğretim*, s. 42; Özeydin, "Nizâmiye Medresesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIII, s. 189.

⁹ M. Asad Talas, *a.g.e.*, s. 53-4; Kırpık, *Bağdat Nizamiye Medresesi Kuruluşu, Yapısı ve İşleyişi*, s. 691; Özeydin, "Nizâmiye Medresesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIII, s. 189.

¹⁰ Özeydin, "Nizâmiye Medresesi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIII, s. 189.

Medreselerin giderleri, tahsis edilmiş vakıflardan sağlanmaktaydı.¹¹ Böylece medrese devletin sırtında yük olmaktan kurtulmakta ve dâimî bir gelire sahipti. Böylelikle sadece ilmî ve idarî özerkliğe değil aynı zaman malî özerkliği de elde etmiş oluyordu.

Yukarıda zikredildiği gibi Nizâmiye medreseleri önemli kişiler adına inşa edilirdi. Bu kişilere müderris ismi verilip atamaları farklı kişilerin elleri vasıtasıyla yapılırdı. Sultan ve vezirin yanında Abbâsî halifelerinin de müderris atama yetkisi bulunmaktaydı.¹² Bu atamalar devletin gücüyle orantılı olarak el değiştirmiştir. Nizâmiye müderrisleri cübbe ve sarıktan oluşan özel bir kıyafet giyerlerdi. Bu kıyafetin şekli ve rengi dönemlere göre değişiklik arz etmekteydi. Müderris olarak tayin edilen hoca bu görevini ölünceye kadar üstlenirdi. Bu görevden ayrılmak bazen kendi isteğiyle bazen de azil ile gerçekleşirdi. Bu medreselerdeki müderrislik görevinin bazen vekâleten de yürütüldüğü vâkidir. Müderrislerin işini hafifletmek için muîd denen yardımcı kimseler atanmıştır. Bu kişilerin görevi talebele- re ders tekrarı yaptırıp anlaşılmayan yerleri izah etmektir.¹³

Nizâmiye’de eğitim gören öğrenci sayısı zamana ve hocaya göre değişiklik göstermiştir. Bazı müderrislerin 100 talebesi bulunurken bazılarının talebe sayısı 400’ü bulmaktadır. Bu öğrencilerin belirli bir yaşı yoktur. İlme düşkün, kabiliyetli, istekli kişiler öğrenci olarak kabul edilmişlerdir. Bir kısım öğrenciler tüm ilmî yaşamlarına burada başlayıp eğitimlerini yine burada tamamlarken; bazıları başka ilim merkezlerinde eğitimini tamamladıktan sonra Nizâmiye’de eğitimlerine devam etmişlerdir. Eğitim yaşında bir sınır olmadığı gibi eğitimin belirli bir süresi de bulunmuyordu. Çünkü bu sürede esas olan bitirilmesi istenen temel kitapların okunmasıydı. Her bir seviyede okunacak kitaplar tam anlamıyla sindirilmeden bir üst kısma geçilemiyordu. Bu sürenin belirlenmesinde kişinin taşımış olduğu vasıflar da ayrı önem arz etmekteydi. Zekâ ve istek bunlardandı.

Ders sabah namazından hemen sonra Kur’ân tilâvetiyle başlar, ders ya hoca tarafından verilir ya da talebeler metni okur hoca anlaşılmayan yerlere temas ederdi. Bazı hocalar da öğrencilerine not yazdırırlardı. Ders anlaşılması için hocalar tarafından soru sorulduğu gibi öğrenciler tarafından da hocaya sual edilirdi.¹⁴

Esasen Nizâmiye Medresesinin günümüzdeki hukuk, ilahiyat, edebiyat ve siyasal bilgiler fakültelerinin fonksiyonunu üstlendiğini söylemek

¹¹ Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslâm’da Eğitim-Öğretim*, s. 47.

¹² Talas, *a.g.e.*, s. 48-50; Özyayın, “Nizâmiye Medresesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIII, s. 189.

¹³ Ocak, *Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizamiye Medreseleri*, s. 138-77.

¹⁴ M. Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslâm’da Eğitim-Öğretim*, s. 51-2.

mümkündür. Kimileri bu görevlere fen fakültesini de ilâve etmiştir.¹⁵ Burada verilen dersler Nizâmiye medreseleri üzerine araştırma yapan araştırmacılara göre farklılık arz etmekle birlikte bunlar Kur’ân ve Kur’ân ilimleri, hadis, fıkıh, kelâm, Arapça, edebiyat, matematik, ferâiz, hukuk, coğrafya, arkeoloji, astronomi, kimya, mûsiki, resim, hat, hitâbet, mantık, felsefe, tıp, cerrahî’dir. Bu derslerin hocaya ve yönetime göre şekillendiği söylenebilir.¹⁶

2. Medresenin Amaçları

Medresenin kuruluş sebepleri hakkında birbirinden farklı görüşler ileri sürülmektedir. Ancak araştırma neticesinde bu sebeplerin şunlar olduğunu söylemek mümkündür:

Şîh inanca karşı Ehl-i Sünnet itikadını korumak ve savunmak. Bunu yapabilmenin yolu Sünnî anlayışı savunacak ve bu anlayışı İslâm toplumuna anlatacak ilim merkezleri kurmak ve ilim adamları yetiştirmektir.

Devletin farklı alanlarda ihtiyaç duyduğu memurlar, müderrisler, bürokratlar yetiştirmek

İlim adamlarının kontrol altına alınma isteği¹⁷

Bunlar dışında kimi yazarlar Oğuzlar’ın İslâmiyeti benimsemesi, önceki inançlarının etkisinden kurtulması, fakir öğrencileri okutma ve topluma kazandırmayı da medresenin amaçları arasında zikretmişlerse de bu çıkarımlar isabetli gözükmemektedir. Yukarıda zikredilen üç ana amaç kapsamında bu medreselerin açıldığı kanaati oluşmuştur. Diğerleri bu sürecin doğal yansımaları olarak kabul edilmelidir.¹⁸

Zikri geçen amaçlara ulaşmak maksadıyla, medreselerin kurulduğu yerlerin, ders veren ulemânın ve eğitim müfredatının özenle seçilmesinin yanısıra medresenin her türlü ihtiyacı karşılanmıştır.¹⁹

¹⁵ Ocak, *Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizamiye Medreseleri*, s. 261.

¹⁶ M. Asad Talas, *a.g.e.*, s. 50-1; Kırpık, *Bağdat Nizamiye Medresesi Kuruluşu, Yapısı ve İşleyişi*, s. 695; Özaydın, “Nizâmiye Medresesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIII, s. 189.

¹⁷ Özaydın, “Nizâmiye Medresesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIII, s. 188; Ocak, *Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizamiye Medreseleri*, s. 257; Okumuşlar, “Ehli Sünnetin Kurumlaşmasında Nizamiye Medreselerinin Etkisi”, *Marife*, VIII/1, 2008 s. 142-5; Abdurrahman Acar, “Selçuklu Medreseleri ve İslâm Kültür ve Medeniyetine Kazandırdıkları”, *Uluslararası Türk Dünyasının İslâmiyete Katkıları Sempozyumu = International Symposium on the Contribution of Turkish World to Islam*, 31 Mayıs - 1 Haziran 2007, s. 351-64.

¹⁸ Özaydın, “Nizâmiye Medresesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXIII, s. 188; Ocak, *Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizamiye Medreseleri*, s. 257; Okumuşlar, “Ehli Sünnetin Kurumlaşmasında Nizamiye Medreselerinin Etkisi” s. 142-5; Acar, “*Selçuklu Medreseleri ve İslâm Kültür ve Medeniyetine Kazandırdıkları*”, s. 351-64.

¹⁹ Okumuşlar, “*Ehli Sünnetin Kurumlaşmasında Nizamiye Medreselerinin Etkisi*” s. 145.

3. Medresenin Önemi

Nizâmiye medreseleri, medrese geleneğinin doğuşuna katkı vermiş ve Ehl-i Sünnet'in kuvvetlenmesine olanak sağlamıştır. Nitekim Şîf-Bâtînî görüşlere karşı bir siper olmuş ve Müslümanların birlik ve beraberliğini de kuvvetlendirmiştir.²⁰ Bu medreseler Kirman Selçukluları, Suriye Selçukluları, Irak Selçukluları ve Anadolu Selçukluları gibi İslâm devletlerinde kurulacak medreselere örneklik teşkil etmiştir.²¹

Bir vakıf üniversitesi olarak değerlendirilebilecek olan Nizâmiye medresesi, hayır sahiplerinden elde edilen hayırlar ve medreseye tahsis edilen akarla hem medresenin hem de hoca ve talebelerin ihtiyaçlarını karşılamıştır. Bu sebeple okumaya fırsat bulamayan fakir kişilerin çocuklarının da bu imkândan yararlanması, medresenin önemini kat be kat artırmıştır.²²

4. Nizâmiye Medreseli Muhaddisler

Bu başlık altında Nizâmiye medreselerinde hocalık veya talebelik yapan âlimler hakkında bilgi verilecektir. Burada zikredilecek olan Sem'ânî, İbn Asâkir, İbnü'l-Arabî, Silefî gibi âlimlerin hayatı hakkındaki bilgiler oldukça muhtasar tutulacaktır. Çünkü bu âlimler, haklarında teferruatlı çalışmalar yapılacak kadar önemli şahsiyetlerdendir.

4.1. Hocalar

4.1.1. Muhammed b. Ahmed b. Ubeydullah el-Hafsî (ö. 466/1073)

Küşmîhenî'den Sahîh-i Buhârî'yi rivayet eden Hafsî, hadis ilmini Merv ve Nisâbûr'da tahsil etmiştir. Selçuklular'ın en önemli devlet adamlarından Nizâmülmülk'ün kendisine değer verdiği Hafsî'den Ebû Hâmid el-Gazzâlî (ö. 505/1111), Nizâmülmülk (ö. 485/1092), İsmâîl b. Ebî Sâlih, Hibeturrahmân el-Kuşeyrî, Abdülvehhâb b. Şâh eş-Şâzeyânî ve Vecîh eş-Şahhâmî Buhârî'nin el-Câmiu's-Sahîh'ini rivayet etmişlerdir. Vezîr Nizâmülmülk'ün kendisini Nisâbûr Nizâmiye medresesine davet etmesi münasebetiyle de pek çok âlim ondan bu eseri dinleme fırsatını yakalamışlardır. H. 466 (1073) senesinde Merv'de vefat etmiştir.²³

²⁰ Ocak, *Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizamiye Medreseleri*, s. 277-325.

²¹ Ayşe D. Kuşçu, "Orta Doğu'da Şî'i-Sünnî Mücadelesinde Selçuklu ve Zengî Medreselerinin Yeri", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, sy: 4, s., s. 37.

²² Okumuşlar, "Ehli Sünnetin Kuruluşunda Nizamiye Medreselerinin Etkisi" s. 141.

²³ Ebû Bekr Muînuddîn Muhammed b. Abdülganî b. Ebî Bekr el-Bağdâdî İbn Nukta, *Kitâbu'l-Takyîd li Ma'rifeti'r-Ruvât ve's-Sünen ve'l-Mesânîd*, Vizâretü'l-Meârif ve Şuûni's-Sekafiyye, Hindistan 1983/1403, c. I, s. 37; Ebu'l-Hasan İzzeddîn Alî b. Muhammed b. Abdülkerîm İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, Dâru Sâdir, Beyrût 1980/1400, c. I, s. 376; Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b.

4.1.2. Ebu'l-Kâsım İsmâîl b. Mes'ade b. İsmâîl el-İsmâîlî el-Cürcânî (ö. 477/1084)

H. 407 (1016) senesinde Cürcân'da doğmuştur. H. 406 (1015)'da doğduğuna dair rivayetler de bulunmaktadır. Rihle diye bilinen ilmî yolculuklar kapsamında Cürcân, Nisâbü'r, Rey, İsfahan, Hemedân, Mekke ve Bağdâd gibi ilim merkezlerine gitmiştir. Bu şehirlerde Ebu'l-Kâsım el-Cürcânî, babası Mes'ade b. İsmâîl, amcası Mufaddal b. İsmâîl, Hamza es-Sehmî, Muhammed b. Yûsuf eş-Şâlencî ve Ahmed b. İsmâîl er-Ribâtî gibi âlimlerden hadis rivayetinde bulunmuştur. Talebeleri arasında Ebû Nasr Ahmed b. Ömer el-Gâzî, Ebû Sa'd Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî, İsmâîl es-Semerkandî, Ebû Mansûr İbn Hayrûn, Ebu'l-Kerem eş-Şehrezûrî ve Ebu'l-Bedr el-Kerhî bilinmektedir. İsmâîl es-Semerkandî ondan İbn Adî'nin "el-Kâmil'i" ile "Târîhu Cürcân" isimli eserleri rivayet etmiştir. Terkedilmeye yüz tutan imlâ geleneğini sürdürmüş ve Nisâbü'r Nizâmiye medresesinde hadis meclisi oluşturmuştur. Hadis ve fıkıh ilminde kendini yetiştirmiş ve elde ettiği birikimlerle insanları aydınlatmıştır. Bu ilimler yanında kendisini nesir ve nazım konusunda da yetiştirmiştir. Dindar, sadük, geniş ilim sahibi olan Ebu'l-Kâsım el-İsmâîlî, h. 477 (m. 1084) senesinde Cürcân'da vefat etmiştir.²⁴

Osmân Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* (tahk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 1988, c. XXXI, s. 213-4, no: 192; *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (tahk. Şuayb el-Arnâût ve Ekrem el-Bûşî), Müessesetü'r-Risâle, 2. bs., Beyrût 1982/1402, c. XVIII, s. 244-5; *el-Muayyen fî Tabakâti'l-Hadis* (vadaha havâşî: Muhammed Besyûnî Zağlûl), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1998/1419, s. 430, no: 1489; *el-İber fî Haberî Men Gaber* (tahk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1985/1408, c. II, s. 320; Afidüddîn Abdullah b. Es'ad b. Alî el-Yemânî Yâfî, *Mir'âtu'l-Cenân ve İbretü'l-Yakân fî Ma'rifeti Havâdisi'z-Zamân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1997/1417, c. III, s. 72; Ebu'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zehab fî Ahbâri men Zehab* (tahk. Abdülkâdir el-Arnâût ve Mahmûd el-Arnâût), Dâru İbn Kesîr, Beyrût 1986, c. V, s. 283.

²⁴ Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem* (tahk. Mustafa Abdülkâdir Atâ ve Muhammed Abdülkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. bs., Beyrût 1995/1415, c. XVI, s. 234-5; İbn Nukta, *Kitâbu'l-Takyîd*, c. I, s. 244-6, no: 238; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXII, s. 187-8 No: 197; *es-Siyer*, c. XVIII, s. 564, no: 293; *el-İber*, c. II, s. 336; Ebu's-Safâ Selâhaddîn Halîl b. İzzüddîn Aybeg b. Abdullah Abdullah Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât* (tahk. ve i'tina: Ahmed el-Arnâût ve Türkî Mustafâ), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1. bs., Beyrût 2000/1420, c. IX, s. 133-4 No: 1783; İbrâhîm b. Muhammed b. Ezher Sarîfnî, *el-Müntehab mine's-Siyâk li Târîhi Nisâbü'r* (tahk. Muhammed Ahmed Abdülazîz), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1989, s. 141-2; Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi Sübkî, *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ* (tahk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî-Abdulfattâh Muhammed el-Hulvî), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1964/1383, c. IV, s. 294-5, no: 370; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-*

4.1.3 Ebu'l-Kâsım İsmâîl b. Zâhir b. Muhammed en-Nevkânî (ö. 479/1086)

H. 397 (m. 1007) senesinde Nevkân'da²⁵ doğmuştur. Şâfiî mezhebinin fıkıh ilminde ileri gelenlerinden olan İsmâîl b. Zâhir, pek çok hadis semâ eden sika, sadûk ve sâlih bir kimse olarak bilinmektedir. Rihle faaliyetleri çerçevesinde Bağdâd, Kûfe, Mekke gibi ilim merkezlerine gitmek suretiyle ilmini artırmıştır. Bu kapsamda Ebu'l-Hasan el-Alevî, Ebu't-Tayyib es-Su'lûkî ve Abdullah b. Yûsuf b. Mâmeveyh'ten hadis rivayet etmiştir. Talebeleri arasında öne çıkanlar ise Abdülkerîm b. Muhammed ed-Dâmegânî, Zâhir eş-Şehhâmî, Ebû Nasr Ahmed b. Ömer el-Gâzî ve İsmâîl b. Abdurrahmân el-Kârî'dir. Fıkıhî ise Ebû Bekr et-Tûsî'den tahsil eden İsmâîl, Nîsâbûr Nizâmiye medresesinde çok sayıda hadis imlâ meclisi akdetmiştir. H. 479 (m. 1086) senesinde vefat etmiştir.²⁶

4.1.4. Ebû Fadl Muhammed b. Ahmed b. Ebî Ca'fer et-Tabesî²⁷ (ö. 482/1082)

Hadis hâfızı, muhaddis ve zâhid kimliklerinin sahibi Muhammed, Ebû Abdullah el-Hâkim, Ebû Tâhir Mahmiş, Abdullah b. Yûsuf b. Mâmeveyh ve diğer hadis âlimlerinden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden hadis naklinde bulunanlar arasında Cüneyd b. Muhammed el-Kâyinî, Vecîh eş-Şehhâmî ve Ebu'l-Es'ad el-Kuşeyrî bilinmektedir. Sika bir kimse olup çok eser yazdığı ifade edilmekle birlikte "Bustânu'l-Ârifîn" ve "eş-Şâmil fî Bahri'l-Kâmil" isimli eserleri bilinmektedir. Nîsâbûr Nizâmiye medresesinde hadis imlâsında bulunan Muhammed b. Ahmed, Tabes'e dönmüş ve h. 482 (m. 1082) senesinde burada vefat etmiştir.²⁸

Zeheb, c. V, s. 331; Ocak, *Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizamiye Medreseleri*, s. 224.

²⁵ Nevkân, Tûs'a bağlı bir şehirdir. İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. V, s. 345.

²⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XVI, s. 261; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXII, s. 261-2, no: 275; *es-Siyer*, c. XVIII, s. 446-7, no: 229, *el-İber*, c. II, s. 341; Sarîfînî, *el-Müntehâb*, s. 139, no: 318; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, c. IV, s. 270-1, no: 365; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. V, s. 345; Ocak, *Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizamiye Medreseleri*, s. 224.

²⁷ Tabes, İsfahan, Kirmân ve Nîsâbûr arasında bir kavşak noktada bulunmaktadır. Sem'ânî, *el-Ensâb*, c. VIII, s. 209.

²⁸ Sem'ânî, *el-Ensâb*, c. VIII, s. 209; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, c. II, s. 274-5; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, XXXIII, 99-100, *es-Siyer*, c. XVIII, s. 588, no: 309, *el-İber*, c. II, s. 345, *el-Muayyen*, c. II, s. 144, no: 1545; Sarîfînî, *el-Müntehâb*, s. 58, no: 110; Yâfî, *el-Mir'ât*, c. III, s. 101; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. V, s. 352; Kâtip Çelebi, Hâcî Halîfe Mustafâ b. Abdullah, *Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, t.y., c. II, s. 1024; Bağdâdlı İsmâîl Paşa, *İzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi'l-Fünûn*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut t.y., c. I, s. 181; Ocak, *Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizamiye Medreseleri*, s. 224.

4.1.5. Ebû Bekr Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî el-Mervezî (ö. 510/1116)

H. 466 (m. 1073) senesinde Merv'de doğmuştur. el-Ensâb sahibi Ebû Sa'd Abdülkerîm es-Sem'ânî'nin babasıdır. Küçük yaşlardan itibaren ilim tahsiline başlamış, özellikle hadis, fıkıh, hilâf, Arap edebiyatı, tarih ve nahiv ilimlerinde derinlik kazanmıştır. Beldesinde öğrenimini tamamladıktan sonra Nîsâbûr, Bağdâd, Mekke, Medîne, Kûfe, Nîsâbûr gibi ilim merkezlerine gitmiştir. O, babası Mansûr b. Abdülcebbâr, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Ebî İmrân es-Saffâr, Ebu'l-Kâsım ez-Zâhirî, Abdullah b. Ahmed et-Tâhir, Abdülvâhid İbnu'l-Kuşeyrî, Sâbit b. Bündâr, Muhammed b. Abdüsselâm el-Ensârî, Ebu'l-Hüseyn İbnu't-Tuyûrî ve Ebu'l-Feth Ubeydullah el-Hâşimî'den hadis dinlemiştir. Talebeleri arasında Ebû Tâhir es-Silefî, Ebu'l-Fütûh et-Tâî gibi önemli âlimler yer almaktadır. Hocası Ebu'l-Hayr Muhammed b. Ebî İmrân'dan Sahîhu'l-Buhârî'yi ve diğer hocası Ebû Muhammed İbnu'l-Abenûsî'den Târîhu Bağdâd'ı okuması ilminin ulaştığı boyutları göstermesi açısından önemlidir. Bağdâd Nizâmîye medresesinde bir müddet hadis dersi vermiş, daha sonraları Merv'e gelerek şehrin camiinde hadis imlâ etmiştir. Muhaddis, fakîh ve edib kimliğiyle bilinen es-Sem'ânî, h. 510 (m. 1116) senesinde vefat etmiştir.²⁹

4.1.6. Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî (ö. 562/1166)

H. 506 (m. 1112) senesinde Merv'de doğmuştur. Dört yaşındayken babası onu ilim meclislerine götürmüş, bu meclislerde Abdülgaffâr b. Muhammed eş-Şîrûyî, Ubeyd b. Muhammed el-Kuşeyrî ve Sehl b. İbrâhîm es-Sub'î ile mülâki olmuştur. İlerleyen yıllarda ilim yolculuklarına başlamış, Nîsâbûr, İsfahan, Bağdâd, Dimaşk, Taberistân, İsfarayîn, Enbâr, Buhârâ, Birûcird, Bestâm, Basra, Bağşûr, Belh, Tirmîz, Cürcân, Haleb, Hama, Hıms, Hartenk, Hüsrevcird, Rey, Semerkand, Hemedân, Serahs gibi diğer pek çok ilim beldesine gitmiştir. Bu şehirlerde Ebu'l-Muzaffer İbnu'l-Kuşeyrî, Kâdî Ebû Bekr el-Ensârî, Kâdî Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Yahyâ el-Kuraşî gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir. Talebeleri arasında oğulları Ebu'l-Muzaffer Abdürrahîm ve Muhammed'in yanısıra Abdülmuiz b. Muhammed el-Herevî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed es-Sâîğ yer almaktadır. Horasan muhaddisi, şark muhaddisi, İslâm'ın tacı gibi sözlerle değeri ifade edilen es-Sem'ânî, ilim tahsilinden sonra Amîdiye ve Nizâmî-

²⁹ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXV, s. 259-62, no: 311, *es-Siyer*, c. XIX, s. 371-3, no: 214; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, c. VII, s. 5-11, no: 708; Mehmet Efendioğlu, "Muhammed b. Mansûr Sem'ânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2009, c. XXXVI, s. 464-5.

ye medreselerinde talebe okutmuştur. Muhaddis, fakih ve müverrih kimliğiyle tanınan Sem'ânî, h. 562 (1166) senesinde vefat etmiştir. el-Ensâb, el-Mu'cemu'l-Kebîr, ez-Zeyl alâ Târîhi'l-Hatîb ve Edebü'l-İmlâ ve'l-İstimplâ isimli eserler yanında pek çok eser yazdığı bilinmektedir.³⁰

4.1.7. Ebû Muhammed Mahmûd b. Muhammed el-Huvârizmî (ö. 568/1172)

Fakih, muhaddis, müverrih, edîb ve sûfî kimliğini bir arada taşıyan Mahmûd, h. 492 (1099) senesinde ilmî geleneğe sahip bir ailenin ferdi olarak Huvârizm'de doğmuştur. O, babası Muhammed b. Abbas, dedesi Abbâs b. Arslân, İsmâîl b. Ahmed el-Beyhakî ve Muhammed b. Abdullah el-Hafsavî'den hadis ilmini öğrenmiştir. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında Ahmed b. Abdülvâhid el-Fârisî, Muhammed b. Alî İbnü'l-Mutahharî, Yûsuf b. Mukallid, Ahmed b. Târık ve İbnü'l-Tallâye gibi kişiler yer almaktadır. Şâfiî fikhını ise Muhyi's-Sünne Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd el-Beğavî'den tahsil etmiştir. Rihle olarak bilinen ilim yolculuğunu gerçekleştirmiş ve bu kapsamda Merv, Buhârâ, Semerkant ve Bağdâd'a gitmiştir. Bağdâd Nizâmiye medresesinde hadis hocalığında bulunmuştur. Huvârizm asıllı olan Mahmûd b. Muhammed, memleketinin tarihi ile ilgili Târîhu Huvârizm ile fıkıh sahasında ise el-Kâfi fi Nazmi'sh-Şâfiî'yi yazmıştır. Şâfiî mezhebine müntesib olup dedesine nisbetle Abbâsî olarak tanınan Mahmûd b. Muhammed, h. 568 (1172) senesinde Huvârizm'de vefat etmiştir. Huvârizm'de ilerleyen zamanlarda kendi neslinden gelen pek çok muhaddis yetişmiştir.³¹

³⁰ İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Sikatüddîn Alî b. Hasan b. Hibetullah, *Târîhu Medîneti Dimaşk* (tahk. Muhibbüddin Ebi Said Ömer b. Garame el-Amri), Dâru'l-Fikr, Beyrut 1997, c. XXXVI, s. 447-9, no: 4195; Zehebî, *es-Siyer*, c. XX, s. 456-65, *Tezkiratu'l-Huffaz*, c. IV, s. 1316-9, no: 1090; Sübkî, *Tabakâtü'sh-Şâfiyye*, c. VII, s. 150-5 No: 888; İbn Kâdî Şühbe, Ebu's-Sıdk Takıyyuddîn Ebû Bekr B. Ahmed, *Tabakâtu'sh-Şâfiyye*, Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Meârifî'l-Osmâniyye, I. bs., Haydarâbâd 1978/1398, c. II, s. 11-3; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâduddîn İsmâîl b. Ömer, *Tabakâtu'sh-Şâfiyye* (tahk. Abdülhafız Mansûr), Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, I. bs., Beyrût 2004, s. 619-21 No: 660; Yâfiî, *el-Mir'ât*, c. III, s. 279; Mehmet Efendioğlu, "Abdülkerim b. Muhammed Sem'ânî", TDV İslâm Ansiklopedisi, Ankara 2009, c. XXXVI, s. 461-2.

³¹ İbnü'l-Fuâtî, Ebu'l-Fazl Kemâleddin Abdürrezzâk b. Ahmed, *Mecmau'l-Âdâb fî Mu'cemi'l-Elkâb* (tahk. Muhammed el-Kâzım), Vizâretü's-Sekâfiyyeti ve'l-İrşâdi'l-İslâmî, I. bs., Tahrân 1416, c. II, s. 312, no: 5158; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXIX, s. 325-6, no: 303; Sübkî, *Tabakâtü'sh-Şâfiyye*, c. VII, s. 289-90, no: 985; İbn Kesîr, *et-Tabakât*, s. 627, no: 672; İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâceddîn Ömer b. Alî b. Ahmed, *el-Akdu'l-Müzheb fî Tabakâti Hameleti'l-Mezheb* (tahk. Eymen Nasr el-Ezherî ve diğeri), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. bs., Beyrût 1997/1417, s. 136, no: 349; Kâdî Şühbe, *Tabakâtu'sh-Şâfiyye*, c. II, s. 21-2, no: 318; Katip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn*, c. I, s. 293-4; Bağdâdî İsmâîl Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, c. II, s. 403-4; Ziriklî, *el-A'lâm*, c. VII, s. 181.

Talebeler

Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî el-Herrâsî et-Taberistânî (ö. 504/1110)

H. 405 (1014) senesinde Taberistan'da doğan Kiyâ el-Herrâsî'nin lakabı İmâdüddîn ve künyesi Ebu'l-Hasan'dır. Şâfiî mezhebinin önde gelen hadis ve fıkıh âlimleri arasında yer almaktadır. İmamü'l-Harameyn el-Cüveynî'den Nisâbü'r Nizâmiye medresesinde Şâfiî fikhını tahsil etmiştir. Cüveynî'nin muîdliğini üstlenmiş, onun ölümünden sonra bu şehirden ayrılarak Beyhak'a yerleşmiş ve bir müddet burada müderrislik görevini ifa etmiştir. Daha sonra Bağdâd'a gitmiş, h. 493 (m. 1100)'ten vefat edinceye kadar Bağdâd Nizâmiye medresesinin müderrisliğini üstlenmiştir. Hadis ilmini İmâm Harameyn el-Cüveynî, Ebû Alî Hasan b. Muhammed es-Saffâr ve Zeyd b. Sâih el-Âmilî'den tahsil eden Kiyâ'dan Sa'du'l-Hayr, Abdullah b. Muhammed b. Gâlib ve Ebû Tahîr es-Silefî gibi âlimler hadis rivayetinde bulunmuştur. Münâzara ve ilim meclislerinde hadislerden bol miktarda yararlandığı bilinen el-Herrâsî, h. 504 (1110) senesinde vefat etmiş ve Ebû İshâk eş-Şirâzî'nin kabrinin yanına defnedilmiştir.

Bir zaman Hasan Sabbâh'ın İlkiyâ lakaplı oğlu ile karıştırılmasından dolayı bâtinilikle itham edilen Kiyâ el-Herrâsî, Halife Müstazhir Billâh'ın araya girmesi ve Ebu'l-Vefâ İbn Akîl gibi âlimlerin şehâdetiyle ölümünden kurtulmuştur. Ahkâmu'l-Kur'ân, Nakzu Müfredâtı'l-İmâm Ahmed, Levâmiu'd-Delâil fî Zevâyâ'l-Mesâil, et-Ta'lik fî Usûli'l-Fıkh ve Şifâu'l-Müsterşidîn fî Mebhâisi'l-Müctehidîn isimli eserleri bilinmektedir.³²

4.2.2. Ebû Alî es-Sadeî, Hüseyin b. Muhammed b. Fîrrûh es-Sarakustî el-Endelûsî (ö. 514/1120)

Fakîh, kadı ve muhaddis vasıflarını taşıyan Ebû Alî es-Sadeî, aslen

³² İbn Asâkir, *Tebyînu'l-Kezîbi'l-Müfterî*, Matbaatu't-Tevfik, Dımaşk 1347, s. 288-9; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XVII, s. 122 No: 3795; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, c. XXXV, s. 92-3 No: 88, *es-Siyer*, c. XIX, s. 350-2, no: 207, *el-Muayyen*, s. 152, no:1622; Safedî, *el-Vâfi*, c. XXII, s. 54-6, no: 32; İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefayatu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân* (tahk. İhsân Abbâs), Dâru Sâdir, Beyrût 1978/1398, c. III, s. 286-90, no: 430; Yâfiî, *el-Mir'ât*, c. III, s. 133-4; İbn Tağrîberdî, Ebu'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf b. Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-Zâhire fî Mulûki Mısır ve'l-Kâhire*, (takdim ve ta'lik Muhammed Hüseyin Şemsüddin), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1992/1413, c. V, s. 198-9; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, c. VII, s. 231-4, no: 932; Sarîfnî, *el-Müntehâb*, s. 396, no: 1344; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. VI, s. 14-17; Kâtîp Çelebî, *Keşfu'z-Zünûn*, s. 423, 1056; Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemu'l-Müellifîn*, Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrût 1957, c. VII, s. 220; George Makdisi, "al-Kiya al-Harrasi", *Encycyclopedia of Islâm (New Edition)*, Brill, Leiden 1986, c. V, s. 234; Abdülkerim Ünalın, "Kiyâ el-Herrâsî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2009, c. XXVI, s. 126.

Sarakustalıdır. H. 454 (1062) senesinde Sarakusta'ya 4 mil uzaklıktaki Menâzilu Mahmud diye bilinen bir köyde doğmuştur. H. 452 (1060) senesinde doğduğuna dair rivayetlerde bulunmaktadır. Memleketi Sarakusta'da Ebu'l-Velîd el-Bâcî ve Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed'den, Belensiye'de Ebu'l-Abbâs b. Dilhes'ten ve Meriyye'de Muhammed b. Sa'dûn el-Karavî gibi hocalardan, Mısır'da Ebû İshâk el-Habbâl'dan, Basra'da Ca'fer b. Muhammed el-Abbâdânî ve Abdümelik b. Şagabe'den, Ebbâr'da Ebu'l-Hasan Alî b. Muhammed b. Muhammed el-Akta'dan, Dimaşk'ta Nasr b. İbrâhîm el-Makdisî ve Sehl b. Bişr, Bağdâd'da Alî b. Hüseyin b. Kureyş, el-Ehvazî, Âsım b. Hasan el-Edîb, Ebû Abdullah el-Humeydî ve Mâlik b. Ahmed el-Bânyâsî'den, Vâsıt'ta Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Abdüsselâm el-İsfahanî'den hadis dinlemiştir. Ondan hadis nakledenler arasında Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Yahyâ el-Kuraşî, Kâdî İyâz ve diğer hadis âlimleri bulunmaktadır. Ebû İshâk el-Habbâl hadis rivayet icâzeti almıştır. Fıkıh eğitimini Bağdâd'da Ebû Bekr eş-Şâşî'den ve Şâm'da Nasr el-Makdisî'den; kıraat ilmini ise Seyyid b. Attâb'dan öğrenmiştir. Kıraat ilmindeki talebesi ise Hüseyin b. Muhammed b. Arîb'dir. H. 481 senesinde hacca gitmiş ve bu yolculuk münasebetiyle birçok İslâm beldesine giderek ilmini artırmıştır. H. 490 (m. 1097) senesinde büyük bir birikimle memleketi Sarakusta'ya avdet etmiş, ancak çeşitli sebeplerden dolayı Mürsiye'ye yerleşmek zorunda kalmıştır. Hadîs ve onun turukları, illetleri, rical bilgisi, cerh-ta'dîl ilmindeki yetkinliği gibi alanlardaki birikimi nedeniyle pek çok kimse onun ders halkasına iştirâk etmiştir. İbn Beşkuvâl icâzet aldığı kimselerin en seçkinlerinden olduğunu ifade ederek öne mine işaret etmiştir. Ebû Alî es-Sadeffî, Buhârî ve Müslim'in sahihlerini, Buhârî'nin et-Târîhu'l-Kebîr'ini, Tirmizî'nin es-Sünen ve eş-Şemâil'ini, Dârekutnî'nin es-Sünen, el-İlel, el-Mü'telif ve'l-Muhtelif, el-İstidrikât ve el-İlzamât'ını, Ebu'l-Velîd el-Bâcî'nin el-İşâre ve el-Cerh ve't-Ta'dîl'ini, Sülemî'nin Âdâbu's-Suhbe'sini gibi eserleri okutmuştur. Birkaç kez Mürsiye ve İşbiliye gibi şehirlerin kadılığı teklif edilmiş olmakla birlikte bu görevlerden affını istemiştir. Yaşadığı zamanın hadiste otoritesi kabul edilen Ebû Alî es-Sadeffî, Fransızlarla yapılan Kutunde savaşında 25 Rebiulevvel 514 (m. 1120)'te şehit düşmüştür. Tespit edilebildiğine göre el-Mu'cem ve et-Ta'likâtu'l-Kübrâ isimli eserleri bilinmektedir.³³

³³ Kâdî İyâz, Ebû'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsûbî, *el-Gunye*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. bs., Beyrût 1982/1402, s. 129-38; İbn Beşkuvâl, Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm b. Zübeyr es-Sekafî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *es-Sıla* (tahk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Bs., Tûnus 2010, c. I, s. 205-7 No: 330; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XIV, 321-2, no: 1618; Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şehâbeddîn Yâkût b. Abdullah, *Mu'cemu'l-Büldân*, Dâru Sâdır, Beyrût 1977/1397, c. IV, s. 310; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXV, s. 367, no: 70, *es-Siyer*, c. XIX, s. 376-8 No: 218, *el-Iber*, c. II, s. 403, *Tezkîratu'l-Huffâz*, c. IV, s. 1253-5, no: 1059; Safedî, *el-Vâfi*,

4.2.3. Ebû Bekr Muhammed b. Velîd el-Fihri et-Turtûşî (ö. 520/1126)

Endülüs asıllı olup ilerleyen dönemde İskenderiye'ye yerleştiği bilinmektedir. H. 451 (m. 1059) senesinde Turtûşe'de doğan et-Turtûşî, İbn Rendaka diye bilinmektedir. Endülüs'te öğrenimini tamamladıktan sonra rihle faaliyetini gerçekleştirmiştir. Bu çerçevede Basra, Bağdâd, İşbiliyye gibi beldelere gitmiştir. O, Ebu'l-Velîd el-Bâcî, Ebû Abdullah ed-Dâmegânî, Rızkullah et-Temîmî ve Ebû Abdullah el-Humeydî'den hadis rivayet etmiştir. Ebu'l-Velîd el-Bâcî'den hadis rivayet etme konusunda icâzet almıştır. Basra'ya geldiğinde Ebû Alî et-Tüsterî'den Ebû Dâvud'un es-Sünen'ini işitmiştir. Kendisinden hadis nakledenler arasında Ebû Tâhir es-Silefî ve Ebû Bekr İbnü'l-Arabî gibi önemli âlimler bulunmaktadır. Fıkıh ilmini Sarâkusta'da Ebu'l-Velîd el-Bâcî'den ve Bağdâd'da ise Nizâmiye medresesi hocaları Ebû Ahmed el-Cürcânî ve Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed eş-Şâşî'den öğrenmiştir. Muhaddis, Mâlikî fakihî, zâhid ve sâlih bir kimse olarak bilinen et-Turtûşî, h. 520 (m. 1126) senesinde İskenderiye'de vefat etmiştir. Elde ettiği birikimlerle aralarında Sirâcu'l-Mülûk isimli bir eserinin de olduğu pek çok eser yazdığı kaynaklar tarafından ifade edilmektedir.³⁴

4.2.4. Ebu'l-Hasan Sa'du'l-Hayr b. Muhammed el-Ensârî el-Belensî el-Endelûsî el-Mağribî (ö 541/1146)

Belensiye asıllı olup muhaddis ve fakih özelliklerini birlikte taşıyan el-Belensî, Bağdâd, Hemedân ve İsfahan gibi ilim beldelerine giderek ilmî birikimini zenginleştirmiştir. Hadis hocaları arasında Ebû Abdullah Hüseyin b. Ahmed en-Niâlî, İbnü'l-Batir, Tırâd b. Muhammed ez-Zeynebî, Ebû

c. XIII, s. 27-8 No: 3687; Yâfiî, *el-Mir'ât*, c. III, s. 160; İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr, Şemsuddîn Muhammed b. Muhammed, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ* (neşr. Gotthelf Bergstraesser), Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1. bs., Beyrût 2008/1428, c. I, s. 250, no: 1138; Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr, *Tabakâtu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1983/1403, s. 455, no: 1024; Makkarî, Ebû'l-Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Nefhü'l-Tib min Gusni'l-Endelûsî'r-Ratîb* (tahk. İhsân Abbâs), Beyrût, Dâru Sâdir, 1968/1388, c. II, s. 90-3; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. VI, s. 70-1; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn*, c. II, s. 1736; Ziriklî, II, 255; Kehhâle, *el-Mu'cem*, c. IV, s. 56; M. Asad Talas, *Nizamiye Medresesi ve İslâm'da Eğitim-Öğretim*, s. 102; Tayyar Altıkulaç, "Ebû Alî es-Sadefî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 1994, c. X, s. 93.

³⁴ Sem'ânî, *el-Ensâb*, c. VIII, s. 235; İbn Beşkuvâl, *es-Sıla*, c. II, s. 210-1, no: 1269; Zehebî, *es-Siyer*, c. XIX, s. 490-6, no: 285; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, c. IV, s. 262-4, no: 605; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn*, s. 984, 1113; Bağdâdî İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, c. II, s. 85; Makkarî, *Nefhü'l-Tib*, c. II, s. 85-90; Kehhâle, *el-Mu'cem*, XII, 96; Muharrem Kılıç, "Turtûşî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2012, c. XXXXI, s. 430-1.

Sa'd el-Mutarriz gibi âlimler bulunmakta iken talebeleri arasında ise İbn Asâkir, Ebû Tâhir es-Silefî, İbnu's-Sem'ânî, Ebû Mûsâ el-Medînî, Ebu'l-Yumn el-Kindî, Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî gibi önemli âlimler yer almaktadır. Arab edebiyatı noktasında ise Ebû Zekeriyâ et-Tebrîzî'den oldukça faydalanmıştır. Taberânî'nin el-Mu'cem'ini, Ebû Ya'lâ'nın el-Müsned'ini, Nesâî'nin es-Sünen'ini okuttuğu bilinen Sa'du'l-Hayr, ilim yanında ticaretle de uğraşmış ve bu maksatla Çin'e kadar gitmiştir. Bu münasebetle kendisine es-Sînî de denilmiştir. Güvenilir bir kimse olarak kabul edilen Sa'du'l-Hayr, h. 541 (m. 1146) senesinde Bağdâd'da vefat etmiştir.³⁵

4.2.5. İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah el-Meâfirî (ö. 543/1148)

H. 468 (m. 1075) senesinde İşbiliyye'de doğdu. Babası Abbâdî vezirlerinden ve bölgenin önemli ilim adamlarından Ebu Muhammed İbnü'l-Arabî'dir. O, erken yaşlarda Kur'ân'ı ezberledi. İşbiliyye'de dayısı Hasan b. Ömer el-Hevzenî, Ebu Abdullah İbn Manzûr ve Ebu Muhammed b. Hazrec, Kurtuba'da Ebû Abdullah İbn Attâb ve Ebû Mervân İbn Serrâc gibi hocalardan ders aldı. H. 485 (1092) senesinde yaklaşık on sene sürecek olan bir rihle gerçekleştirdi. Mısır'da Ebu'l-Hüseyn el-Hilâî, Ebu'l-Hasan İbn Müşerref, Mehdî el-Verrâk'tan, Şâm'da Ebu'l-Feth el-Makdisî, Ebû Saîd ez-Zencânî, Ebû Bekr et-Turtûşî'den ve Ebû Hamîd el-Gazzâlî'den, Mekte'de Ebû Abdullah et-Taberî'den, Irâk'ta Ebu'l-Hüseyn İbnu't-Tuyûrî'den ilim tahsil etti. Özellikle Ebû Bekr et-Turtûşî'den fıkıh, usûl, hilâf, kelâm gibi ilimlerde oldukça faydalandı. Fıkıh ilminde İbnu't-Tuyûrî'nin yanında Ebû Hamid el-Gazzâlî ve Ebû Bekr eş-Şâşî'den istifade etmiştir. Bağdâd'a gittiğinde Nizâmiye medresesine devam ederek İbnu't-Tuyûrî'nin yanısıra Ebu'l-Hasan Alî b. Hüseyin el-Bezzâz, Ebû Muhammed Ca'fer b. Ahmed es-Serrâc, Ebu'l-Vefâ İbn Akîl'den oldukça yararlanmıştı.

Kendisinden ilim tahsil edenler arasında Abdülhâlık b. Ahmed el-Yûsufî, Hasan b. Alî el-Kurtubî gibi âlimler yer almaktadır. H. 495 (1102)'te İşbiliyye'ye döndü ve sonraki zamanlarda şehrin kâdılığını üstlendi ise de bir müddet sonra tepkiler üzerine bırakmak zorunda kaldı. Elde ettiği birikimlerle hadîs, fıkıh, usûl, ulûmu'l-Kur'ân, edebiyat, nahiv ve tarihle ilgili pek çok eser yazdığı ifade edilen İbnu'l-Arabî, h. 543 (1148)'te vefat etmiş

³⁵ Sem'ânî, *el-Ensâb*, c. II, s. 297-8; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, c. XVIII, s. 51 No: 4124; Yâkût, *Mu'cemu'l-Büldân*, c. I, s. 491; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, c. I, s. 176; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXVII, s. 65-6 No: 16, *es-Siyer*, c. XX, s. 158-60, no: 93, *el-İber*, c. II, s. 460; Safedî, *el-Vâfî*, c. XV, s. 118, no: 4838; Yâfî, *el-Mir'ât*, c. III, s. 210; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, c. VII, s. 90, no: 785; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. XVI, s. 343; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. VI, s. 210; Ziriklî, *el-A'lâm*, c. III, s. 84; Makkarî, *Nefhü't-Tib*, c. II, s. 632 No: 255.

ve Fâs'ta defnedilmiştir.³⁶ Onun eserleri arasında şunlar bulunmaktadır: Ahkâmü'l-Kur'ân, Ârizatü'l-Ahvezî fî şerhi't-Tirmizî, el-Câmiu's-Sahih, el-Avâsım mine'l-Kavâsım, el-Emedü'l-Aksâ fî Marifeti Esmâi'l-Hüsnâ ve Efâlihî Teâlâ, Çânûnü't-Tevîl, en-Nâsîh ve'l-Mensûh, el-Çâbes fî şerhi Muvattai Mâlik b. Enes, Ahkâmü'l-Çurân es-suğrâ, Risâletü'l-Müteşşir, Sirâcü'l-Mühtedîn, Sirâcü'l-Mürîdîn, Kitâbü'l-Ef'âl, Kitâbü'l-Mesâlik fî Şerhi Muvatta-i Mâlik, Kitâbü'l-Mutavassıt fî'l-İ'tikâd, el-Mahsûl fî Usûli'l-Fıkh, el-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl.³⁷

4.2.6. Ebû Necîb Sühreverdî, Abdülkâdir b. Abdullah el-Bekrî el-Kureşî (ö. 563/1168)

Şâfiî fakih Sühreverdî³⁸, h. 490 (1097) senesi civarında Sühreverd'de doğmuştur. Soyu Hz. Ebubekr'le birleşmesi münasebetiyle el-Bekrî ve el-Kureşî nisbeleriyle anılan Sühreverdî'nin lakabı ise Ziyâu'd-Dîn'dir. H. 507 (1113) senesinde Bağdâd'a giderek Nizâmiye medresesinde Es'ad el-Mîhenî'den Şâfiî fıkhı, Zâhir b. Tâhir eş-Şehhâmî en-Nîsâbüri, Ebû Bekr Muhammed b. Abdülbâkî el-Ensârî, Ebû Mansûr Abdurrahmân b. Muhammed el-Kazzâz, Ebu'l-Kâsım İsmâil b. Ahmed İbnu's-Semerkan-dî, Ebû Sa'd Ahmed b. Muhammed el-Bağdâdî, Ebû Alî Muhammed b. Saîd b. Nebhân gibi âlimlerden hadis dersleri almıştır. Bu ilimler yanında fıkıh usulü ve kelâm ile ilgili pek çok eser okumuş, Vâhidî'nin el-Vasıt fî't-Tefsîr'ini ezberlemiştir. İbn Nebhân'dan Ebû Ubeyd'in Garîbu'l-Hadîs'ini okuması hadis ilmine verdiği değeri göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Arap dilindeki bilgisini artırmak amacıyla Ebu'l-Hasan b. Ebî Zeyd el-Fasîhî en-Nahvî'den ders almıştır. Ahmed el-Gazzâlî'ye intisab ederek ise tasavvuftaki eğitimini tamamlamıştır. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında İbn Asâkir, oğlu Kâsım, İbnu's-Sem'ânî, Ebû Ahmed b. Sükeyne, Ebû Tâlib Abdü's-Semî', yeğeni Şihâbüddîn Ömer es-Sühreverdî gibi kişiler bulunmaktadır. Verdiği fetvalar nedeniyle Iraklılar'ın müftüsü olarak tanınmıştır. Bu durumun fıkıh ilmindeki birikiminin delili olarak kabul edilmesinde bir sakınca olmamalıdır. H. 545 (1150) senesinde Nizâmiye medresesi müderrisliğine tayin edilen Sühreverdî iki sene sonra bu görevden azledilmiştir. H. 557 (1162) senesinde Kudüs'ü ziyaret amaçlı bir yolculuğa çıkmış ancak Haçlılarla olan savaş sebebiyle oraya gireme-

³⁶ Kâdî İyâz, *el-Gunye*, s. 66-72; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, c. IV, s. 296-7 No: 181; Zehebî, *es-Siyer*, c. XX, s. 197-204, no:128; Dâvûdî, Şemseddîn Muhammed b. Alî, *Tabakâtu'l-Müfessirin*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1983/1403, c. II, s. 167-71, no: 511 Ahmet Baltacı, "Ebû Bekir İbnü'l-Arabî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 1999, c. XX, s. 488-91.

³⁷ Baltacı, "Ebû Bekir İbnü'l-Arabî", c. XX, s., 489-91.

³⁸ Sühreverd, Zencân'a bağlı bir kasabadır. Sem'ânî, *el-Ensâb*, c. VII, s. 197; Yâkût, *Mu'cemu'l-Büldân*, c. III, s. 289; İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, c. II, s. 157; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, c. III, s. 205; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. VI, s. 346.

miş ve Dımaşk'ta hadis rivayetinde bulunmuştur. H. 563 (1168) senesinde Bağdâd'da vefat etmiş ve cenazesi Dicle nehri kenarında kendisi adına inşa edilen medreseye defnedilmiştir. İki eseri bilinmekte olup Adâbu'l-Mürîdîn tasavvuf, diğer eseri Şerhu Ba'zi'l-İleli'l-Müşkile fi'l-Mesâbih (Muh-tasaru Mişkâti'l-Mesâbih li'l-Beğavî veya Garîbu'l-Mesâbih) ise hadis ile ilgilidir.³⁹

4.2.7. İbn Asâkir, Alî b. Hasan Ebu'l-Kâsım ed-Dımaşkî (ö. 571/1175)

H. 499 (1105) senesinde doğmuştur. Lakabı 'sikatu'd-dîn' olup Şâm muhaddisi diye tanınmıştır. Aynı zamanda Şâfiî fıkının önde gelen âlimleri arasında yer almaktadır. H. 505 (1111) yılında henüz altı yaşındayken babası ve amcasından hadis dinlediği bilinmektedir. İlk eğitimini Dımaşk'ta itmam ettikten sonra Hicâz, Bağdâd, Horasan, Nîsâbûr, Herât, Kûfe, Merv, İsfahan gibi ilim merkezlerine giderek ilmini artırmıştır. Hadis ilmi yanında fıkıh, nahiv ve hilâf ilmini tahsil eden İbn Asâkir, Ebu'l-Hasan es-Sülemî, annesi tarafından dedesi Ebu'l-Mufaddal İsâ b. Alî el-Kureşî, Ebû Sa'd el-Kirmânî, Hibetullah b. Husayn, Abdullah b. Muhammed el-Mısrî el-Gazâl, Abdülvâsi' el-Herevî, Hüseyin b. Abdülmelik el-Hallâl'ın aralarında bulunduğu 1300 âlimden faydalanmıştır. Talebeleri arasında Ma'mer b. Fâhir, Hâfız Ebu'l-Alâ, oğlu Kâsım b. Alî, Ebû Ca'fer el-Kurtubî gibi pek çok kişi bulunmaktadır. Aralarında Ebu'l-Hâsan el-Allâf, Ebû Alî b. Nebhân, Ahmed b. Muhammed el-Haddâd, Gânim el-Burcî'nin bulunduğu âlimler ona icâzet vermişlerdir. Bağdâd'da ikamet ettiği süre içerisinde Nizâmiye medresesinde fıkıh tahsil etmiştir. Dindâr, hadislerin sened ve metinlerini iyi bilen ve sika diye değerlendirilen İbn Asâkir, h. 571 (1175) senesinde Dımaşk'ta vefat etmiş ve babasının yanına defnedilmiştir.⁴⁰

³⁹ Sem'ânî, *el-Ensâb*, c. VII, s. 197; Yâkût, *Mu'cemu'l-Büldân*, c. III, s. 289-90; İbnü'l-Esir, Ebu'l-Hasan İzzeddîn Alî b. Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Kâmil fi'l-Târîh* (tahk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1987/1407, c. X, s. 10, el-Lübâb, c. II, s. 157-8; İbnü'l-Müstevfi, Mübarek b. Ahmed el-Lahmî, *Târîhu Erbil* (tahk. ve tlk. Sâmî b. es-Seyyid Hammâs es-Sakkâr), el-Mektebetü'l-Vataniyye, Bağdâd 1980, s. 107-12 No: 39; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, c. III, s. 204-5 No: 293; Dübeysî, Ebû Abdullah Muhammed b. Saîd b. Yahyâ, *Zeylu Târîhi Medîneti's-Selâm* (tahk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. bs., Beyrût 2006/1427, c. IV, s. 297-9 No: 2118; Zehebî, *es-Siyer*, c. XX, s. 476-8, *el-İber*, c. III, s. 40, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXIX, s. 164-7 No: 111; Safedî, *el-Vâfi*, c. XIX, s. 33 No: 7167; Yâfiî, *el-Mir'ât*, c. III, s. 280; Sübkî, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, c. VII, s. 173-5; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. VI, s. 346-7; Bağdâdlı İsmâil Paşa, *Hediyetü'l-Arifîn*, c. I, s. 606-7; Kehhâle, *el-Mu'cem*, c. V, s. 311; Felicia Soviero, "al-Suhrawardî, Abu'l-Nadhib Abd al-Kahir", *Encyclopedia of İslâm (New Edition)*, Brill, Leiden 1997, c. IX, s. 778; Reşat Öngören, "Sühreverdi, Ebu'l-Necîb", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2010, c. XXXVIII, s. 35-6.

⁴⁰ Zehebî, *es-Siyer*, c. XX, s. 554-71, no: 354, *el-İber*, c. III, s. 60-1; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, c. III, s. 309-11, no: 114; Yâfiî, *el-Mir'ât*, c. III, s. 297-9; İbn

En önemli eseri Dimaşk'a gelen kişilerin biyografilerinden bahsettiği *Târîhu Dimaşk*'tır. Bunun yanısıra *Eş'ârîliği* savunmak üzere kaleme aldığı *Tebyînu Kezibi'l-Müfteri'si*, Mâlik b. Enes'in el-Muvatta isimli eserinin önemini ifade ettiği *Keşfu'l-Muğattâ fi Fazli'l-Muvatta'sı* çok kıymetlidir. Bu kitaplarına ek olarak *Kitâbü'l-Erbaîne'l-Büldâniyye* (Erbaüne hadîsen li-Erbaîne Şeyhan min Erbaîne Beldeten an Erbaîn min Erbaîn li-Erbaîn fi erbaîn), el-Erbaün fi'l-Haşşi ale'l-Cihâd, el-Mu'cemü'l-Müştemil alâ Zikri esmâi Şüyûhi'l-Eimmeti'n-Nübel, Tertîbü Esmâi's-Sahâbe ellezîne Ahrece hadîsheum Ahmed b. Hanbel fi'l-Müsned, el-İşrâf alâ Ma'rifeti'l-Etrâf, Emâlî, Tebyînü'l-İmtinân bi'l-Emr bi'l-İhtitân, Ahbâr li-Hıfzı'l-Kur'ân ve el-Erbaüne'l-Ebdâl gibi eserleri de kaynaklar tarafından zikredilmektedir.⁴¹

4.2.8. Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed b. Silefe es-Silefî (ö. 576/1180)

H. 475 (m. 1082) senesinde doğmuştur. H. 472 (m. 1079), 474 (m. 1081), 476 (m. 1083) veya 478 (m. 1085)'te doğduğu da rivayet edilmektedir. Dedesi Velîd b. İbrâhîm'in dudağı yarık olması nedeniyle Silefî diye lakablanmış ve Ahmed b. Muhammed de bu isimle tanınmıştır. Bilindiği kadarıyla ilk hadis semâi h. 488 senesinde vaki olmuştur.

Hocaları arasında Rızkullah et-Temîmî el-Hanbelî, Kâsım b. Fazl es-Sekafî, Abdurrahmân b. Muhammed b. Yûsuf el-Kasrî, Saîd b. Muhammed el-Cevherî, Mekkî b. Mansûr es-Sellâr, Muhammed b. Muhammed b. Abdülvehhâb el-Medînî, Ebû Mutî' Muhammed b. Abdülvâhid es-Sahhâf, Fadl b. Alî el-Hanefî ve Ahmed b. Abdülğaffâr b. Eşte yer almaktadır.

Kendi beldesinin âlimlerinden ilim tahsil ettikten sonra ilmî seyahetlere başlamış, bu bağlamda Bağdâd'da Nasr b. Batar, Ebû Bekr et-Tûsî, Hüseyin b. Alî el-Büsri'den; Kûfe'de Ebu'l-Bekâ'dan; Mekke'de Hüseyin b. Alî et-Taberî'den; Medîne'de Ebu'l-Ferec el-Kazvîni'den; Basra'da Muhammed b. Ca'fer el-Askerî'den; Zencân'da Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed b. Zencûye'den; Hemedân'da Ebû Gâlib Ahmed b. Muhammed el-Adl; Rey'de Ebu'l-Mehâsin Abdülvâhid b. İsmâîl eş-Şâfiî'den; Kazvîn'de İsmâîl b. Abdülcebbâr el-Mâlikî'den; Merâğa'da Sa'd b. Alî el-Mısrî'den; Dimaşk'ta Ebû Tâhir el-Hinnâî'den; Nihâvend'de Ebû Mansûr Muhammed b. Abdurrahmân'dan; Ebher'de Ebû Saîd Abdurrahmân b. Melkân

Tağrıberdî, *en-Nücumu'z-Zâhire*, c. VI, s. 70; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. VI, s. 395-7; Mustafa Sabri Küçükaşçı, Cengiz Tomar, "Ebu'l-Kâsım İbn Asâkir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 1999, c. XIX, s. 321-4.

⁴¹ Zehebî, *es-Siyer*, c. XX, s. 554-71 No: 354, *el-İber*, c. III, s. 60-1; İbn Hallikân, c. III, s. 309-11 No: 114; Yâfiî, *el-Mir'ât*, c. III, s. 297-9; İbn Tağrıberdî, *en-Nücumu'z-Zâhire*, c. VI, s. 70; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, VI, 395-7; Küçükaşçı, Tomar, "Ebu'l-Kâsım İbn Asâkir", c. XIX, s. 321-4.

eş-Şâfiî'den; Vâsıt'ta Ebû Nuaym b. Zeyneb'ten; Selmâs'ta Muhammed b. Seâde el-Hilâlî'den; Hille'de Muhammed b. Hasan b. Fedûye'den; Şehristân'da Ebu'l-Feth Ahmed b. Muhammed b. Reşîd'den; İskenderiye'de Ebu'l-Kâsım b. Fehhâm es-Sakallî'den hadis rivayet etmiştir. Bağdâd'da bulunduğu zaman diliminde Bağdâd Nizâmiye medresesi hocalarından hadis ilmini tahsil etmiştir. Yolculuklarda ömrünün önemli bir kısmını geçirmiş ve sayısız pek çok kimseden hadis almıştır. Yukarıda zikri geçen yerler dışında Mısır, Erdebîl, Azerbaycan, Sûr, Derbend, Diyarbakır, Basra, Ehvâz, Dînever, Tüster gibi şehirlere de gitmiş ve bu yerlerin âlimlerinden faydalanmıştır. H. 511 (m. 1117) senesinde İskenderiye'ye giderek bu şehre yerleşmiştir.

Kendisinden ise Ebû Alî el-Berdânî, Hâfız Muhammed b. Tâhir, Saîd b. Hayr el-Endelûsî, Ebu'l-İzz Muhammed b. Alî el-Mulkabâzî, Yahyâ b. Sa'dûn el-Kurtubî, Kâdî İyâz icâzetle, Ebû Sa'd İbnu's-Sem'ânî, Hibetullah b. Asâkir, Abdülganî el-Makdisî ve diğer pek çok kişi hadis rivayet etmiştir. Hadis dışında Ebu'l-Hasan et-Taberî, Fahu'l-İslâm eş-Şâfiî ve Yûsuf b. Alî ez-Zencânî'den fıkıh; Ebû Zekeriyâ et-Tebrizî'den ise edebiyat öğrenmiştir.

Zehebî onu muhaddis, hâfız, müşkil konularda araştırması çok, hadis ilminde zamanının yegânesi, rivayet ve tahdis prensiplerini iyi bilen bir kimse olarak tavsif etmiştir. Yine o mütkın, mütesebbit, tenkidçi ve âli isnadların kendisi ile biten bir kimse olduğunu ifade etmiştir. Safedî; sadruddîn olarak isimlendirmiş ve onu hafızlardan biri olarak tanıtmıştır. Sem'ânî sika, mütkın, hadis konusunda anlayışı ve basireti engin, sebt, hafız ve Sübkî hafız, hüccet, sebt, fakih, dilci bir kimse olarak nitelmiştir. Onun, Sem'ânî, Silefî ve İbn Asâkir'e hadis rivayet etme icâzeti verdiği bilinmektedir. Hadis dışında şiirle de ilgilenmiş ve şiir yazmıştır. Şâfiî mezhebine mensup bir şahsiyet olup h. 576 (1180) senesinde vefat etmiştir.⁴² Tarih, tabakât, terâcîm ve hadis gibi pek çok alanda 80 civarında eser yazan Silefî'nin bazı eserleri şunlardır: Mu'cemu's-Sefer, el-Meşyehatü'l-Bağdâdiyye, et-Tuyûriyyât, Erbaûne'l-Büldâniyye, el-Vecîz fî Zikri'l-Mücâz, Süalâtü'l-Hâfız es-Silefî, el-Mecâlisü'l-Selema'siyeye, Meşyehatü Ebî Abdullah er-Râzî, el-Müntehâb min Kitâbi'l-İrşâd fî Ma'rifeti Ulemâi'l-Bilâd li'l-Halîlî, Mukaddimetü İmlâi'l-İstizkâr, Mukaddimetü İmlâi Meâlîmi's-Sünen li'l-Hattâbî, İntihâbât min Müsnedi İbn Zeydân, Çasîde fî medhi's-Sünne ve't-Tibâi Aķîdeti's-Selef, Ahbâru Ebi'l-'Alâ el-Ma'arrî, el-Emâlî'l-Hadîsiyye, Terâcîmu'l-Ebheriyyîn, Tercemetü

⁴² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, c. V, s. 208-9; Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffâz*, c. IV, s. 1298-1301, *es-Siyer*, c. XXI, s. 5-7, no: 1; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, c. VI, s. 32-40; İbn Hallikân, *Vefeyâu'l-A'yân*, c. I, s. 105-7; Mehmet Efendioğlu, "Silefî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2009, c. XXXVII, s. 198-200.

Hayâti Ebi'l-Muzaffer Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ebîverdfî, Tercemetü Hayâti Ebî Nuaym el-İsfahanî, Suâlâtü's-Silefi li'l-Mu'temen es-Sâcî, Suâlâtü's-Silefi li Ebi'l-Ganâim en-Nersî, es-Sefinetü'l-Cerâidiyye el-Kübrâ, es-Sefinetü'l-Cerâidiyye es-Sugrâ, Suâlât li Şücâ' ez-Zühli, Şartu'l-Kırâati 'alâ's-Şüyüh, el-Fihrist, Fevâidu Husân, Mu'cemu İsfahân, Mu'cemu'n-Nisâ el-İsfahâniyyât, el-Eczâu'l-İrâkiyye, Kitâbu's-Şecere fî Ahvâli'r-Ricâl, en-Nâsîh ve'l-Mensûh, Meclisân fî Fadli Âşûrâ, Erbaüne Hadîsen fî Hakkı'l-Fukârâ, Mukâtebâtu's-Silefi mea'z-Zemahşerî, Hadîsu's-Silefi, Fevâidu Ebî Abdillâh ed-Dîbâcî ve Ebî Ali es-Saffâr, Fevâidu Ebî Saîd el-Bağdâdî 'an Şüyühihî, Eczâu Azerbaycan, Teâlîku's-Silefi, Muhtasarü Târîhi Buhârî li'l Hafız Gancâr Ebî Abdillâh, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Buhârî (ö: 412), el-İmlâât alâ Muvattai Malik, Hadîsu Şu'be an Katâde an Enes, el-Erbaüne'l-Vedâniyye, es-Südâsiyyât, es-Silefiyyât, el-Muntekâ min Kitâbi Mekârimi'l-Ahlâk ve Meâlîhâ ve Mahmûdi Tarâikihâ, el-Muntekâ mine's-Sefineti'l-Bağdâdiyye, İntihâbu Târîhi Trablus, Cüz'ün fîhi İntihâbuhû Alâ Ali el-Beredânî, el-Muntehab min Süneni'n-Nesâi, el-Meclisu'llezî Emlâhu el-Kâdi Ebû Tahir en-Nihavendî fî Câmi'l-Basra bi'ntikâi's-Silefi, İntikâu's-Silefi min Fevâidi Ma'mer b. Ahmed b. Ziyâd, el-Muntekâ min Hadîsi's-Seylakî, İntihâbu Alâ Ebi'l-Vefâ Ahmed b. Ubeydullâh en-Nehselî, İntihâb Alâ'l-Kâdi Ebi'l-Kasım Mahmud b. Yusuf el-Berzendî eş-Şâfi Kâdi Suğri Tiflis, İntihâbu Alâ Ebi'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Selâme er-Ravhânî el-Mukrî, İntihâbu Alâ'l-Mübâreke bint. Ebi'l-Hasan el-Hanbelî, İntihâbu alâ Ebi'l-Kasım Meymûn b. Ömer b. Muhammed el-Fakîh el-Bâbî.⁴³

4.2.9. Ebû Fadl İlyâs b. Câmî' b. Alî el-Erbîlî (ö. 601/1204)

H. 551 (m. 1156) senesinde doğan el-Erbîlî, h. 572 (m. 1176) senesinde Bağdad'a gelerek Nizâmiye medresesinin öğrencisi olmuştur. Burada fıkıh yanında hadis dersi de alan bir muhaddistir. Hadis aldığı hocaları arasında Şühde bnt. Ahmed el-İberî, Es'ad b. Yekderk el-Cibrîlî, Ebû İshâk İbrâhî b. Alî b. Ferrâ es-Sülemî, Ebu'l-Hüseyn Abdülhak b. Abdülhâlık b. Yûsuf, Ebu'l-Fütûh Mübârek b. Muhammed b. Selm el-Hâşimî, Ebû Hâşim İsâ b. Ahmed ed-Düşâbî ve diğerleri bulunmaktadır. Öğrenimini tamamladıktan sonra memleketi Erbil'e dönmüş ve burada hadis rivayetinde bulunmuştur. Birçok faydalı çalışması olduğu bilinen İlyâs, şürût ilminde de oldukça mahirdi. Sikâ ve sadûk bir âlim diye değerlendirilen İlyâs b. Câmî', h. 601 (m. 1204) senesinde Erbil'de vefat etmiştir.⁴⁴

⁴³ Elif Yücel, *Hafız Ebû Tâhir es-Silefi ve Hadis Kültüründeki Yeri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 32-52; Mehmet Efendioğlu, *DİA*, XXXVII, s. 198-200.

⁴⁴ Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdülkavî Münzirî, *et-Tekmile li*

4.210. Ebu'l-Bekâ Hâlid b. Yûsuf b. Sa'd Ebu'l-Bekâ en-Nablûsî (ö. 663/1265)

Lakabı Zeynû'd-Dîn, künyesi Ebu'l-Bekâ ve nisbesi Nablûsî ve ed-Dımaşkî olup Nablûs'ta h. 585 (m. 1189) senesinde doğmuştur. Dımaşk ve Bağdâd'a rihle gerçekleştirmiş ve bu yerlerin âlimlerinden istifade eden bir muhaddistir. Bağdâd'da ikamet ettiği zaman diliminde Nizâmiye medresesinin vâkıflığını üstlenmiş ve burada hadis ilmini tahsil etmiştir. O, Bahâuddîn İbn Asâkir, Muhammed b. Hasîb, İbn Taberzed, Hüseyin b. Şenîf ve Ebû Muhammed b. Ahdar'dan hadis rivayet etmiştir. Talebeleri arasında ise Muhyiddîn en-Nevevî, Tâcuddîn el-Fezârî, Takiyyüddîn İbn Dakîkî'l-İd gibi önemli hadis âlimleri yer almaktadır. Hadis ilminde oldukça yetkin bir muhaddis olup Dımaşk'taki Nûriyye Dâru'l-hadîs'inin şeyhliğini üstlenmiştir. Sika ve müsbit bir kimse olan Hâlid b. Yûsuf, h. 663 (m. 1265) senesinde vefat etmiştir.⁴⁵

4.2.11. Burhânüddîn Ebû İshâk İbrâhîm b. Ömer el-Ca'berî eş-Şâfiî (ö. 732/1332)

Şeyhu'l-Kurrâ veya Şeyhu Beledi'l-Halîl diye bilinen Ca'berî, h. 640 (m. 1242) senesinde Ca'ber Kalesi'nde doğmuştur. O, Ca'ber müezzini ve bu şehrin ileri gelenlerinden Ömer b. İbrâhîm'in oğlu olup ilim ve din noktasından köklü bir aileye müntesiptir. Kur'ân hâfızı olmasının yanı sıra Kıraat-ı Seb'a ile ilgili et-Teysîr ve Şâfiî fikhî ile ilgili et-Ta'cîz'i ezberlemiştir. H. 660 (m. 1262) yılında 20 yaşındayken ilim, kültür ve bilgisini artırmak amaçlı rihleler gerçekleştirmiş ve bu bağlamda Bağdâd'a gidip Nizâmiye medresesinde okumuştur. Aynı zamanda Muntansırıyye medresesinde de derslere devam etmiştir. Fıkıh ilmini Ebu'l-İz Muhammed b. Abdullah el-Basrî eş-Şâfiî'den tevârüs etmiştir. Çocukken Musul'da okuduğu et-Ta'cîz fi Muhtasarî'l-Vecîz adlı eseri burada müellifinden ikinci defa okumuştur. Dımaşk'a giderek İbnü'l-Buhârî'den hadis dinlemiştir. Kıraat-ı Seb'a'yı Ebu'l-Hasan Alî b. Osmân el-Vücûhî'den, aşereyi Ebû Alî Hüseyin b. Hasan et-Tikrîtî'den almıştır. H. 688 yılında Halîl (Filistîn) şehrine dönerek ölünceye kadar kazâ, fetvâ, hutbe, tedris ve telif işleriyle

Vefeyati'n-Nekale (tahk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Müessesetü'r-Risâle, 3. bs., Beyrût 1984/1405, c. II, s. 64, no: 882; Dübeysî, *Zeylu Târîhi Medîneti's-Selâm*, c. II, s. 564, no: 1075; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXXIII, s. 49, *el-Muhtasaru'l-Muhtac*, c. I, s. 260, no: 524; İbn Kesîr, *et-Tabakât*, s. 709-10, no: 779; İbnü'l-Mülakkîn, *el-Akdu'l-Müzheb*, s. 339, no: 1319; İbnü'l-Müstevfî, *Târîhu Erbil*, c. II, s. 315-6; Kehhâle, *el-Mu'cem*, c. VIII, s. 65.

⁴⁵ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, c. XXXXIX, s. 145, no: 90, *Tezkiratu'l-Huffâz*, c. IV, s. 1447, no: 1148; Safedî, *el-Vâfi*, c. XIII, s. 173-4, no: 3391; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. XVII, s. 462, *Tabakâtu's-Şâfiyye*, s. 808-9, no: 895; Suyûtî, *Tabakâtu'l-Huffâz*, s. 507-8, no: 1115; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. VII, s. 543.

ilgilenmiştir. Pek çok ilimde eğitim alan ve özellikle kıraat ilminde öne çıkan Ca'berî'den Sübkî, Zehebî gibi âlimler faydalanmıştır. Fakîh, kıraat âlimi ve muhaddis olarak nitelenen Ca'berî, h. 732 (m. 1332) senesinde vefat etmiştir. Zikri geçen ilim dallarında çok kıymetli eserler veren Ca'berî, neredeyse tüm âlimler tarafından fazileti, dindarlığı, iffeti gibi özellikleri münasebetiyle övülmüştür.⁴⁶

Sonuç

Yaptığımız bu araştırmanın sonuçlarını şu şekilde maddeleştirebiliriz:

1. Nizâmiye medresesine bulunanlar arasında Endülüs, Dımaşk vb. yerlerden gelen kişiler de yer almaktadır. Dolayısıyla Nizâmiye medresesinin hem doğuyu ve hem de batıyı aydınlattığını söyleyememiz mümkündür.

2. Nizâmiye medreselerinin batı ile doğuyu birbirine kaynaştıran bir özelliğe de sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Endülüslü Ebû Alî es-Sadeî, Hüseyin b. Muhammed b. Fîrûh es-Sarakustî el-Endelûsî (ö. 514/1120), Ebû Bekr Muhammed b. Velîd el-Fihri et-Turtûşî (ö. 520/1126), Ebu'l-Hasan Sa'du'l-Hayr b. Muhammed el-Ensârî el-Belensî el-Endelûsî el-Mağribî (ö. 541) ve İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah el-Meâfirî (ö. 543/1148) gibi döneminin ileri gelen pek çok âliminin burada eğitim görmesi bunu kanıtlamaktadır.

3. Dönemlerinin önemli muhaddis âlimlerinden Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî (ö. 510/1116) ve oğlu Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî (ö. 562/1116) gibi kişilerin ders vermesi yanında Ebû Alî es-Sadeî, Ebû bekr et-Turtîşî ve Ebû Bekr İbnü'l-Arabî gibi kişilerin yetişmesine katkı vermesi, medreselerin hadis noktasındaki ulaştığı mevkiyi göstermesi bakımından önemlidir.

4. Tükenmeye yüz tutan hadis imlâ geleneğini Ebu'l-Kâsım İsmâîl b. Mes'ade b. İsmâîl el-İsmâîlî el-Cürcânî (ö. 477), Ebu'l-Kâsım İsmâîl b. Zâhir b. Muhammed en-Nevkânî ve Ebû Bekr Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî el-Mervezî (ö. 510/1116) gibi âlimler diriltmişlerdir. Sadece hadis imlâ etmekle yetinmemişler kimi eserlerin günümüze nakledilmesinde sorumluluk üstlenmişlerdir. Ayrıca bu âlimler dünyayı ve özellikle İslâm âlemini derinden etkileyen Ebû Hâmid el-Gazzâlî gibi öğrencilerin yetişmesine büyük katkı vermişlerdir.

5. Bu medreseler İbn Asâkir, Silefî ve İbnü'l-Arabî gibi hadis ilminde önemli ilim adamlarının yetişmesine katkı sağlamıştır. Bu ilim adamları

⁴⁶ Zehebî, *el-Iber*, c. IV, s. 94; Yâfî, *el-Mir'ât*, c. IV, s. 214-5; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, c. IX, s. 398-9, no: 1341; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, c. XVIII, s. 350-1; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetu'n-Nihâye*, c. I, s. 25-6, no: 84; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'z-Zeheb*, c. VIII, s. 171-2; Kehhâle, *el-Mu'cem*, c. I, s. 69; Muhammed Sâlim Muhaysin, *Mu'cemu'l-Huffâzi'l-Kur'ân abre't-Târih*, Dâru'l-Cil, 1. bs, Beyrût 1992/1412, c. II, s. 15-21; M. Kemal Atik, "Ca'berî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 1992, c. VI, s. 527-8.

hadislerin doğru değerlendirilip anlaşılması, hadis eğitim ve öğretim metodunda takip edilecek usûller gibi konular hakkında önemli eserler ortaya koymuşlardır. Özellikle hadis ilminde pek çok eser verdikleri bilinmekle birlikte fıkıh, kelâm, tasavvuf, tarih ve tabakât-teracîm gibi alanlarda da eser yazmışlardır. Bu faaliyetlerine ek olarak farklı hadis eserlerinin günümüze intikalini üstlenmişlerdir.

6. Nizâmiyeli muhaddisler dönemlerinin gereği olan rihle faaliyetini gerçekleştirmişler, bu kapsamda İslâm âleminin farklı coğrafyalarını ziyaret etmişler ve böylelikle ilimleriyle rivayet kültürüne katkı sağlamışlardır.

Kaynakça

- Abdurrahman Acar, “Selçuklu Medreseleri ve İslâm Kültür ve Medeniyetine Kazandırdıkları”, *Uluslararası Türk Dünyasının İslâmiyete Katkıları Sempozyumu = International Symposium on the Contribution of Turkish World to Islam, 31 Mayıs - 1 Haziran 2007*, s. 351-364.
- Abdülkerim Özyayın, “Nizâmiye Medresesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2007, c. XXXIII, s. 189.
- Abdülkerim Ünalın, “Kiyâ el-Herrâsî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2009, c. XXVI, s. 126.
- Ahmet Baltacı, “Ebû Bekir İbnü'l-Arabî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 1999, c. XX, s. 488-91.
- Ahmet Ocak, *Selçuklu Devri Üniversiteleri Nizâmiye Medreseleri*, Nizâmiye Akademi, İstanbul 2017.
- _____, “Medrese Geleneği İçinde Nizâmiye Medreseleri'nin Önemi ve İlim Dünyasına Kazandırdığı Yenilikler”, *II. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu Selçuklularda Bilim ve Düşünce (19-21 Ekim 2011 Konya)*, 2013, s. 441-62.
- Ayşe D. Kuşçu, “Orta Doğu'da Şi'î-Sünnî Mücadelesinde Selçuklu ve Zengî Medreselerinin Yeri”, *Akademik Orta Doğu Dergisi*, sy: 4, s. 21-44.
- Babanzade Bağdâdlı İsmâil Paşa (ö. 1338/1920), *Hediyetü'l-Ârifîn Es-mâi'l-Müellifîn ve Âsâru'l-Musannifîn*, I-II, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, t.y.
- _____, (ö. 1338/1920), *Îzâhu'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi'l-Fünûn*, Dâru Turâsi'l-Arabî, Beyrut t.y.
- Dâvûdî, Şemseddîn Muhammed b. Alî (ö. 946/1540), *Tabakâtu'l-Müfessirin*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1983/1403.
- Dübeysi, Ebû Abdullah Muhammed b. Saîd b. Yahyâ (ö. 637/1239), *Zeylu Târîhi Medîneti's-Selâm* (tahk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Gar-

- bi'l-İslâmî, 1. bs., Beyrût 2006/1427.
- Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (ö. 597/1201), *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Ümem* (tahk. Mustafa Abdülkâdir Atâ ve Muhammed Abdülkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. bs., Beyrût 1995/1415.
- Elif Yücel, *Hafız Ebû Tâhir es-Silefî ve Hadis Kültüründeki Yeri*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Felicia Soviero, “*al-Suhrawardi, Abu'l-Nadjib Abd al-Kahir*”, Encycyclopedia of İslâm (New Edition), Brill, Leiden 1997, c. IX, s. 778.
- George Makdisi, “*al-Kiya al-Harrasi*”, Encycyclopedia of İslâm (New Edition), Brill, Leiden 1986, c. V, s. 234
- Güray Kırpık, “Bağdat Nizâmiye Medresesi Kuruluşu, Yapısı ve İşleyişi, İslâm Medeniyetinde Bağdat (Medînetü's-Selâm)”, *Uluslararası Sempozyum, 07-08-09 Kasım 2008, 2011*, c. II, s. 685-698.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Sikatüddîn Alî b. Hasan b. Hibetullah (ö. 571/1176), *Târîhu Medîneti Dimaşk* (tahk. Muhibbüddin Ebi Said Ömer b. Garame el-Amri), Dârü'l-Fikr, Beyrut 1997.
- _____, *Tebyînu'l-Kezibi'l-Müfterî*, Matbaatu't-Tevfik, Dimaşk 1347.
- İbn Beşkuvâl, Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm b. Zübeyr es-Sekafî el-Gırnâtî el-Endelüsî (ö. 708/1308), *es-Sıla* (tahk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Bs., Tûnus 2010.
- İbn Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemseddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 681/1282), *Vefayatu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân* (tahk. İhsân Abbâs), Dâru Sâdir, Beyrût 1978/1398.
- İbn Kâdî Şühbe, Ebu's-Sıdk Takıyyuddîn Ebû Bekr B. Ahmed (ö. 851/1447), *Tabakâtu's-Şâfiyye*, Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Meâri-fi'l-Osmâniyye, 1. bs., Haydarâbâd 1978/1398.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İmâduddîn İsmâil b. Ömer (ö. 774/1373), *Tabakâtu's-Şâfiyye* (tahk. Abdülhafız Mansûr), Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, 1. bs., Beyrût 2004.
- _____, *el-Bidâye ve'n-Nihâye* (tahk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî), Hicr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Cîze 1997/1417.
- İbn Nukta, Ebû Bekr Muînuddîn Muhammed b. Abdülganî b. Ebî Bekr el-Bağdâdî (ö. 629/1232), *Kitâbu't-Takyîd li Ma'rifeti'r-Ruvât ve's-Sünen ve'l-Mesânîd*, Vizâretü'l-Meârif ve Şuûni's-Sekafiyeye, Hindistan 1983/1403.
- _____, *Tekmiletü'l-İkmâl* (tahk. Abdulkayyûm Abdurabinnebî), Câmîatu Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1991.

- İbn Tağrîberdî, Ebu'l-Mehâsin Cemâleddîn Yûsuf b. Tağrîberdî (ö. 874/1469), *en-Nücûmu 'z-Zâhire fî Mulûki Mısr ve 'l-Kâhire*, (takdim ve ta'lik Muhammed Hüseyin Şemsüddin), Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrut 1992/1413.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr, Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed (ö. 833/1429), *Gâyetu 'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ* (neşr. Gotthelf Bergrasser), Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1. bs., Beyrût 2008/1428.
- İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzeddîn Alî b. Muhammed b. Abdülkerîm (ö. 630/1233), *el-Kâmil fi't-Târih* (tahk. Ebu'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1987/1407.
- _____, *el-Lübâb fî Tehzîbi'l-Ensâb*, Dâru Sâdır, Beyrût 1980/1400.
- İbnü'l-Fuvatî, Ebü'l-Fazl Kemâleddin Abdürrezzâk b. Ahmed, (ö. 723/1323), *Mecmau'l-Âdâb fî Mu'cemi'l-Elkâb* (tahk. Muhammed el-Kâzım), Vizâretü's-Sekâfiyyeti ve'l-İrşâdi'l-İslâmî, 1. bs., Tahrân 1416.
- İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felah Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed (ö. 1089/1679) *Şezerâtu 'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb* (tahk. Abdülkâdir el-Arnâût ve Mahmûd el-Arnâût), Dâru İbn Kesîr, Beyrût 1986.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâceddîn Ömer b. Alî b. Ahmed (ö. 804/1401), *el-Akdu'l-Müzheb fî Tabakâti Hameleti'l-Mezheb* (tahk. Eymen Nasr el-Ezherî ve diğeri), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1997/1417.
- İbnü'l-Müstevfî, Mübarek b. Ahmed el-Lahmî (ö. 637/1239), *Târîhu Erbil* (tahk. ve tlk. Sâmî b. es-Seyyid Hammâs es-Sakkâr), el-Mektebetü'l-Vataniyye, Bağdâd 1980.
- Kâdî İyâz, Ebü'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsûbî (ö. 544/1149), *el-Gunye*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. bs., Beyrût 1982/1402.
- Kâtip Çelebi, Hâcî Halife Mustafa b. Abdullah (ö. 1067/1657), *Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Funûn*, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, t.y.
- Kehhâle, Ömer Rızâ (ö. 1905/1987), *Mu'cemu'l-Müellifin*, Mektebetü'l-Müsennâ, Beyrût 1957.
- M. Asad Talas, *Nizâmiye Medresesi ve İslâm'da Eğitim-Öğretim* (trc. Sadık Cihan), Etüt yay., Samsun 2000.
- M. Kemal Atik, "Ca'berî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 1992, c. VI, s. 527-8.
- Makkarî, Ebü'l-Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed b. Ahmed (ö. 1041/1631), *Nefhü't-Tib min Gusni'l-Endelüsi'r-Ratib* (tahk. İhsân Abbâs), Beyrût, Dâru Sâdır, 1968/1388.

- Mehmet Köroğlu, *Nizâmiye Medreselerinin İcra ettiği Fonksiyon ve Etkilediği Coğrafya*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Mehmet Efendioğlu, “Muhammed b. Mansûr Sem’ânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2009, c. XXXVI, s. 464-5.
- _____, “Abdülkerim b. Muhammed Sem’ânî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2009, c. XXXVI, s. 461-2.
- _____, “Silefi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2009, c. XXXVII, s. 198-200.
- Muhammed Sâlim Muhaysın, *Mu’cemu’l-Huffâzi’l-Kur’ân abre’t-Târîh, Dâru’l-Cil*, 1. bs, Beyrût 1992/1412.
- Muharrem Kılıç, “Turtûşî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2012, c. XXXI, s. 430-1.
- Muhiddin Okumuşlar, “Ehli Sünnetin Kurumlaşmasında Nizâmiye Medreselerinin Etkisi”, *Marife*, VIII/1, 2008.
- Mustafa Sabri Küçükaşçı, Cengiz Tomar, “Ebu’l-Kâsım İbn Asâkir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 1999, c. XIX, s. 321-4.
- Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn Abdülazîm b. Abdülkavî (ö. 656/1258), *et-Tekmile li Vefeyati’n-Nekale* (tahk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf), Müessesetü’r-Risâle, 3. bs., Beyrût 1984/1405.
- Reşat Öngören, “Sühreverdî, Ebu’l-Necîb”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2010, c. XXXVIII, s. 35-6.
- Safedî, Ebu’s-Safâ Selâhaddîn Halîl b. İzzüddîn Aybeg b. Abdullah Abdullah (ö. 764/1363), *el-Vâfi bi’l-Vefeyât* (tahk. ve i’tina Ahmed el-Arnâût ve Türkî Mustafâ), Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1. bs., Beyrût 2000/1420.
- Sarîfinî, İbrâhîm b. Muhammed b. Ezher, *el-Müntehab mine’s-Siyâk li Târîhi Nisâbûr* (tahk. Muhammed Ahmed Abdülazîz), Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1989.
- Sem’ânî, Ebû Sa’d Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî (ö. 562/1167), *el-Ensâb* (ta’lik Abdullah Ömer el-Bârûdî), Dâru’l-Cinân, Beyrût 1988.
- _____, *el-Ensâb* (tahk. eş-Şeyh Abdurrahmân b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî), Beyrût, 1980/1400.
- Suyûtî, Ebu’l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr (ö. 911/1505), *Tabakâtu’l-Huffâz*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1983/1403.
- _____, *Buğyetu’l-Vuât fi Tabakâti’l-Luğaviyyîn ve’n-Nuhât* (Muhammed Ebu’l-Fazl İbrâhîm), Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî, 1. bs., 1964.

- _____, *Hüsni'l-Muhâdara fî Târîhi Mısır ve'l-Kâhire* (tahk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm), Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire 1967/1387.
- Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi (ö. 771/1370), *Tabakâtu's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ* (tahk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî-Abdulfattâh Muhammed el-Hulv), Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1964/1383.
- Tayyar Altıkulaç, "Ebû Alî es-Sadefî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 1994, c. X, s. 93.
- Yâfî, Afidüddîn Abdullah b. Es'ad b. Alî el-Yemânî (ö. 768/1366), *Mir'âtu'l-Cenân ve İbretü'l-Yakzân fî Ma'rifeti Havâdisi'z-Zamân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1997/1417.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şehâbeddîn Yâkût b. Abdullah (ö. 626/1229), *Mu'cemu'l-Büldân*, Dâru Sâdır, Beyrût 1977/1397.
- Zehebî Ebû Abdullah Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348), *Düvelü'l-İslâm* (tahk. Hasan İsmâil Merve), Dâru Sâdır, 1. bs., Beyrût 1999.
- _____, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* (tahk. Şuayb el-Arnâût ve Ekrem el-Bûşî), Müessesetü'r-Risâle, 2. bs., Beyrût 1982/1402.
- _____, *Târîhu'l-İslâm* (tahk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût 1988.
- _____, *Tezkiratu'l-Huffâz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- _____, *el-İber fî Haberi Men Gaber* (tahk. Ebû Hâcer Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1985/1408.
- _____, *el-Muhtasaru'l-Muhtac ileyh min Târîhi'l-Hâfiz Ebû Abdullah Muhammed b. Saîd ed-Dübeysi*, Matbatu'l-Meârif, Bağdâd 1951/1371.
- _____, *el-Muayyen fî Tabakâti'l-Hadis* (vadaha havâşî: Muhammed Besyûnî Zağlûl), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût 1998/1419.
- Zirikî, Hayruddîn, (ö. 1976) *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 15. bs. Beyrût 2002.